

Elżbieta Woźnicka

DROGI ŻYCIOWE I EDUKACYJNE W RODZINIE NA PRZYKŁADZIE BIOGRAFII JEDNEJ RODZINY

Słowa kluczowe: edukacja dorosłych, badania biograficzne, historia rodziny, badania andragogiczne, wydarzenia przełomowe.

Streszczenie: inspiracją do napisania przez autorkę artykułu były badania i artykuł Anny Eugenii Wesołowskiej ukazujący drogi edukacyjne w rodzinie na przykładzie pięciu pokoleń. Autorka podjęła się również próby analizy dróg edukacyjnych i życiowych z uwzględnieniem wydarzeń przełomowych w jednej konkretnej rodzinie, ale sięgając do piątego pokolenia wstecz. Z analizy biografii badanej rodziny wynika, że była to rodzina bardzo liczna, najstarsze wspomnienia sięgają połowy XIX wieku. Znaczącą rolę w historii tej rodziny odegrała edukacja. Nastąpił wzrost ambicji edukacyjnych, kolejne pokolenia podnosiły swoje wykształcenie i zdobywały lepszą pracę, poprawiał się ich status ekonomiczny i społeczny. Zmianom uległy również w badanej rodzinie, na przestrzeni lat, wykonywane zawody, zainteresowania. Powodem tych zamian był pojawiający się czas wolny, a także rozwój cywilizacji pozwalający na większy i swobodniejszy wybór ciekawych zajęć. Przykład analizowanego przypadku rodziny może być również propozycją dydaktyki biograficznej.

Wprowadzenie

Inspiracją do zajęcia się badaniem biografii rodzinnych był artykuł Eugenii Anny Wesołowskiej pt. *Drogi edukacyjne pięciu pokoleń – na przykładzie jednej rodziny w Polsce* znajdujący się w 27 tomie Biblioteki Edukacji Dorosłych pod red. Elżbiety Dubas i Olgi Czerniawskiej *Drogi edukacyjne i ich biograficzny wymiar*. Ukierunkował mnie do zadania podobnego tematu studentom jako pracy ćwiczeniowej na zajęciach z andragogiki. Był to dla mnie bardzo ciekawy i inspirujący tekst ukazujący, jak duże znaczenie dla kształtowania się dróg edukacyjnych w rodzinie mogą mieć losy rodziny. Zaproponowane przez E.A. Wesołowską badania wpisują się w dydaktykę biograficzną, są ciągle aktualne i mogą dostarczać nie tylko wiedzy na temat znaczenia edukacji w rozwoju jednostki i całych pokoleń, ale być również ciekawą propozycją prowadzenia zajęć z andragogiki. Profesor Wesołowska przywiązywała dużą wagę do jakości prowadzonych zajęć z andragogiki. Świadczy o tym pierwszy i czwarty tom Biblioteki Edukacji Dorosłych (1994), który jako redaktorka poświęciła problemom profesjonalizacji akademickiego kształcenia andragogicznego i analizie programów kształcenia z przedmiotu andragogika w uczelniach w Polsce. Profesor Wesołowska dbała, aby studenci

z ramach andragogiki zdobywali najnowszą, najbardziej aktualną wiedzę, ale również przekazywaną zgodnie z metodyką kształcenia dorosłych. Zwracała uwagę na relacje nauczyciel–uczeń, darzyła szacunkiem swoich studentów, współpracowników, młodszych kolegów, badaczy. Jej badania mogą być nadal inspirujące dla młodszych kolegów, uczniów, naśladowców, a ponadto mogą mieć znaczenie osobiste dla badacza.

Badania historii rodziny mogą mieć charakter interdyscyplinarny, na co zwróciła uwagę w swoim artykule Wesołowska (2002). Autorka wyszczególniła trudności w prowadzeniu badań nad problematyką funkcji edukacji w przemianach rodziny w ujęciu historycznym – szczególnie dotyczące trudności w dostaniu do źródeł – i wskazała na interdyscyplinarność tego typu badań. Badając historię życia rodziny, analizujemy w wymiarze wielopokoleniowym zachodzące w niej procesy, znaczące wydarzenia. Momenty przełomowe ludzkiego życia są zdarzeniami, które tworzą historię jednostki, a takie wydarzenia z perspektywy kilku pokoleń w rodzinie tworzą jej historię i tożsamość. Historia rodzinna nie zamyka się w niezwykłych wydarzeniach czy losach jej członków, ale dotyczy również społeczności, w obrębie której żyje. Pamięć ze swej natury jest nietrwała i zmienna. Przekazywane wydarzenia rodzinne jedynie w formie ustnej z czasem ulegają zniekształceniu lub całkowitemu zanikowi, a każda rodzina poza tym, że ma nazwisko rodowe, ma również swoich bohaterów, swe opowieści, legendy, tradycje, obrzędy i obyczaje – zarówno te żywe, jak i te przechowywane już tylko w pamięci rodziny. Rodzina ma swych członków – to rodzice, rodzeństwo, dziadkowie, ale nie tylko. To także inne osoby należące do tzw. dalszej rodziny. Każda rodzina ma swoją historię, kulturę i tradycje, a także wydarzenia przełomowe, które zdecydowały o jej obecnym kształcie. Przy współczesnym rozwoju cywilizacyjnym i olbrzymim natłoku informacji, jeśli historia ta pozostaje niezapisana i nieutrwalona, ginie wśród innych wydarzeń. Doskonałym sposobem uratowania historii rodziny od zapomnienia są kroniki rodzinne. Mogą to być pamiętniki, raz zaprowadzone i stale uzupełniane, zawierające opisy wydarzeń, opowiadania i legendy, tradycje i obyczaje rodzinne, plotki i anegdoty, a także rysunki, zdjęcia, a nawet przepisy kulinarne na domowe specjały i przysmaki. Pamięć o przodkach jest bardzo ważnym elementem świadomości każdego człowieka. Im dalej ona sięga i im bogatsza jest w opisy wydarzeń, w których brali udział nasi przodkowie, tym dojrzałe są nasze postawy. Wiedza ta ma ogromną wartość bez względu na nasz wiek, a największe szanse jej zdobycia mamy w swej młodości, gdy żyją jeszcze najstarsi członkowie naszych rodzin. Pamięć o dziejach rodziny może być przekazywana w postaci opowieści o wielkich i heroicznych czynach naszych przodków, opowieści o ich życiu codziennym, o tradycjach, obrzędach i obyczajach, które oni zachowywali i mogły mieć dla nich charakter przełomowy, a także w postaci drzew genealogicznych.

Badania losów rodziny mogą mieć charakter badań biograficznych. Teoretyczne założenia badań biograficznych wyznacza paradygmat, zgodnie z którym historia życia jest procesem edukacyjnym przebiegającym w perspektywie przeszłości,

teraźniejszości i projektowania przyszłości. W edukacji dorosłych narracje i prace nad biografią traktuje się jako element bardzo ważny, wyznaczający kierunek myślenia o sobie, wpływający na drogi życiowe i edukacyjne, określający tożsamość. Praca nad biografią, analiza biografii pełni funkcję edukacyjną i terapeutyczną. Badanie biografii może mieć znaczenie przełomowe dla narratora i badacza. Powoduje, że badacz i narrator mogą inaczej spojrzeć na badaną rzeczywistość, przeformułować swoją samoocenę, rozwinąć swoją refleksyjność, poszukiwać sensu życia, pełniej określić odgrywane role społeczne. Możemy wówczas mówić o funkcji edukacyjnej i terapeutycznej, na co zwróciło uwagę wielu badaczy (Demetrio 2000; Dominicé 2006; Czerniawska 2007).

W badaniach biografii rodzinnych szczególnie można zauważyć dwuwymiarowy bieg życia, którym pisała Helena Radlińska (1961), a kontynuowała tę myśl Olga Czerniawska (1997). Życie jednostki biegnie w wymiarze historycznym, zewnętrznym, w określonych chronologicznie ramach, środowisku społeczno-kulturowym oraz czasie subiektywnym, wewnętrznym, indywidualnym środowisku, którego elementem jest środowisko niewidzialne: przeżycia, emocje, wartości i obyczaje charakterystyczne dla danej rodziny.

Często w rodzinach nie zachowuje się dokumentacja rodzinna ze względu na śmierć tych, którzy pamiętają jeszcze rodzinne historie i fakty z życia rodziny dotyczące edukacji, sytuacji społecznej, ważnych wydarzeń o charakterze globalnym. Ponadto rozbitcie i emigracja rodziny oraz osłabienie roli dziadków jako świadków historii również wpływa na trudności w prowadzeniu tego typu badań. Stopień trudności potęgują obiektywne warunki życia narodu polskiego w ostatnich dwu wiekach: utrata państwowości i niepodległości, rozbitcie społeczeństwa polskiego na trzy zabory. Ponadto w naszej historii mamy jeszcze za sobą dwie wojny światowe, których konsekwencją były nie tylko straty w ludziach, ale również ogromne straty materialne i wynikające z nich następstwa w postaci przemieszczania się ludności, licznych emigracji, przesiedleń po wojnie (zsyłki, wysiedlenia), ale i ekonomiczne wędrówki w poszukiwaniu lepszej przyszłości. Wszystkie te czynniki komplikowały życie społeczeństwa polskiego, co miało swe odzwierciedlenie w losach rodzinnych i losach poszczególnych jednostek. Szczególne trudności w gromadzeniu materiałów biograficznych w rodzinach powodują zniszczenia dokumentacji rodzinnych w wyniku działań wojennych (pożary, pacyfikacje, konfiskaty akt osobowych).

Mając na uwadze te wszystkie trudności, o których również pisała E.A. Weśółowska, mimo wszystko jako pracę zaliczeniową z ćwiczeń poprosiłam studentów o opracowanie dróg edukacyjnych i najważniejszych, przełomowych wydarzeń w swojej rodzinie, do piątego pokolenia wstecz. Niektórzy studenci wyrażali wątpliwości, czy są w stanie dotrzeć do materiałów źródłowych, stwierdzali również, że nie ma już w ich rodzinach dziadków, którzy pamiętaliby historie rodziny. Jednak po wspólnej dyskusji oraz argumentach, jak ważna jest – zwłaszcza dla przyszłych pedagogów – znajomość swoich korzeni, dziejów swojej rodziny, a poprzez to historii własnego narodu i najważniejszych wydarzeń z historii Polski, podjęli ten trud badawczy.

Badanie własnej rodziny może mieć charakter pogłębiony, charakter badań biograficznych, może stanowić temat pracy magisterskiej. Moje badania miały charakter poznawczy, szczególnie z perspektywy badacza własnej rodziny – studenta. Założeniem badań było sprawdzenie, jakie były losy edukacyjne w poszczególnych rodzinach oraz na ile edukacja jest czynnikiem przemian w rodzinie. Studenci badali, jakie były istotne, znaczące, przełomowe wydarzenia w rodzinie, które wpłynęły na jej losy. Założeniem badań była analiza polskich rodzin w co najmniej pięciu generacjach. Idąc ścieżką badań E.A. Wesołowskiej, moi studenci również w badaniach biografii rodzinnej uwzględniali:

- liczebność rodzin (liczba dzieci),
- wykształcenie,
- uzyskane kwalifikacje zawodowe i pełnione zawody,
- doksztalcanie i doskonalenie zawodowe,
- status społeczny rodziny,
- ruchliwość rodzin (migracje wewnętrzne w obrębie kraju i migracje zewnętrzne, za granicę),
- szczególne osiągnięcia rodziny lub niepowodzenia.

Po przeprowadzonych badaniach studenci byli zaskoczeni informacjami, jakie uzyskali, oraz faktami w rodzinie, do których dotarli. Często zaskakiwała ich historia własnej rodziny. Badania miały charakter osobisty, pozwoliły na poznanie często trudnych i zawyłych losów rodzinnych. Z analizy zebranych historii wynikało, że każdy student objął badaniem ok. 150 osób w rodzinie, tyle średnio wynosiła liczba osób z pięciu generacji w każdej z rodzin. W wielu przypadkach studenci dotarli do pokolenia prapradziadków ze strony mamy i taty. Badania objęły żyjących w latach 1840–2000. W badaniach posłużono się głównie techniką wywiadu z najstarszym żyjącym członkiem rodziny. Wywiad nie miał charakteru skategoryzowanego, była to swobodna rozmowa dotycząca wspomnień rodzinnych, historii rodziny, ale z uwzględnieniem wyżej wymienionych założeń badawczych. Wykorzystano również analizę dokumentów (zdjęć, pamiątek, ksiąg parafialnych), obserwację i analizę pamiątek rodzinnych (odznaczeń, przedmiotów codziennego użytku). Niektórzy studenci wybrali się również na cmentarze, aby tam poszukać potrzebnych danych. Generację pierwszą stanowili studenci, kolejne – ich przodkowie w linii prostej aż do prapradziadków.

Wydarzenia życiowe i edukacyjne w badanej rodzinie

Do szczegółowej analizy dróg życiowych i edukacyjnych, spośród prawie 100 przypadków, wybrałam rodzinę, która stanowiła najbardziej typowy model rodziny wielkopokoleniowej. Badana rodzina w czasie zaborów żyła na wsi, w trudnych warunkach społeczno-politycznych, biedzie, utrzymując się z pracy na roli. Tylko nieliczni posiadali umiejętność czytania i pisania, wiedza była przekazywana z pokolenia na pokolenie. Rodzina pochodziła z terenów wiejskich koło Łodzi, ale już od IV pokolenia zaczęła się migracja do miasta. Rozwijający się przemysł w Łodzi

stawał się szansą na inne, lepsze życie. Dopiero w okresie odzyskania przez Polskę niepodległości zaczęli zdobywać formalne wykształcenie, wyjeżdżać do miasta za pracą, za lepszym życiem. W okresie PRL-u w momencie powszechnego dostępu do szkół oraz możliwości zdobycia zawodu podnosili swoje wykształcenie i zdobywali kwalifikacje głównie do pracy w przemyśle lub na roli. Dominował w przypadku tej rodziny model rodziny robotniczo-chłopskiej. Dopiero pokolenie końca XX wieku zdobywa wykształcenie wyższe, a wejście Polski do Unii Europejskiej daje im możliwość swobodnej emigracji za granicę. W badanej rodzinie zanalizowano drogi życiowe i edukacyjne na podstawie biogramów 137 osób.

Analiza ilościowa:

Generacja pierwsza – 7 osób (urodzeni w latach 1957–1975)

Generacja druga – 23 osoby (urodzeni w latach 1917–1956)

Generacja trzecia – 47 osób (urodzeni w latach 1901–1927)

Generacja czwarta – 44 osoby (urodzeni w latach 1875–1897)

Generacja piąta – 16 osób (urodzeni w latach 1848–1873)

Razem: 137 osób

Tab. 1. Dzietność w badanej rodzinie

Liczba dzieci w małżeństwie	Generacja I	Generacja II	Generacja III	Generacja IV	Generacja V
bezdzietność					
1 dziecko	1	1			
2 dzieci	1	1			
3 dzieci	1	4			
4 dzieci	1		2		
5 dzieci			2		
6 dzieci			2		
7 dzieci					
8 dzieci				2	
9 dzieci					
10 dzieci				2	
11 dzieci					
12 dzieci					3
13 dzieci					2
14 dzieci					3
Ogółem liczba dzieci w poszczególnym pokoleniu	4 (10 dzieci)	6 (15 dzieci)	6 (30 dzieci)	4 (36 dzieci)	8 (104 dzieci)

W badanej rodzinie obserwuje się spadek liczby urodzeń dzieci – od 104 w generacji V do 10 w I generacji i 30 w III generacji. Nie wystąpiły małżeństwa bezdzietne. W generacjach najstarszych regułą było posiadanie dużej liczby dzieci. W generacji V rodzina posiadała 12, 13 lub 14 dzieci.

Analizując informacje dotyczące wykształcenia, wyraźnie widać, jak w okresie 160 lat zmienił się stopień wykształcenia w badanej rodzinie.

Tab. 2. Wykształcenie

Poziom wykształcenia	Generacja I	Generacja II	Generacja III	Generacja IV	Generacja V
wyższe	5				
policealne					
średnie (matura)	2	7	1		
zawodowe		14	4		
podstawowe		2	39		
niepełne podstawowe			3	19	
umie czytać i pisać				15	6
nie umie czytać i pisać				10	10
ukończona szkoła życia					
Ogółem	7	23	47	44	16

Zestawienie danych pokazuje, że w V pokoleniu było 60% pełnych analfabetów i 26% osób, które słabo posługiwały się tymi umiejętnościami w pokoleniu IV; w pozostałych pokoleniach tego faktu nie zaobserwowano. Charakterystyczne dla V generacji jest to, że ani jedna z osób nie chodziła i nie skończyła żadnej szkoły. W generacjach V i IV nikt nie posiadał wykształcenia wyższego ani średniego. Wykształcenie wyższe w analizowanej rodzinie pojawiło się w I generacji, natomiast średnie w III, II i I. Obrazuje to dużą przemianę, jaka nastąpiła w pokoleniach prawnuków analfabetów z XIX wieku i początków XX wieku. Znaczący i zarazem przełomowy dla badanej rodziny był wprowadzany stopniowo w naszym kraju obowiązek szkolny i coraz lepszy dostęp do szkół oraz rozwijające się w rodzinie ambicje edukacyjne, po to, aby kolejnemu pokoleniu żyło się lepiej. Wpłynęło to na zmianę pozycji społecznej i zwiększenie prestiżu społecznego, co pokazuje analiza zawodów wykonywanych w badanej rodzinie w poszczególnych generacjach.

Zawody wykonywane w badanej rodzinie:

- w generacji V – rolnik 5, robotnik rolny 7, owczarz 2, rymarz 1, kuczer 1,
- w generacji IV – ławnik 1, rolnik 16, robotnik rolny 14, owczarz 4, rymarz 2, stangret 3, pszczelarz,

- w generacji III – ławnik 1, rolnik 18, robotnik rolny 15, kowal, młynarz, kucharz, sprzątaczką, ślusarz, szwaczka, ogrodnik,
- w generacji II – rolnik 3, kierowcy, ślusarz, księgowa 3, sprzedawca 6, pielęgniarka, elektryk, sprzątaczką, nauczycielką, zaopatrzeniowiec, farbiarz, krawcowa, handlowiec, kolejarz,
- w generacji I – lekarz, farmaceuta, architekt, nauczyciel, reżyser, kierowca, menadżer.

Charakterystyczne jest, że w V i IV generacji kobiety często zajmowały się pracami domowymi i wychowywały dzieci. Mówiono, że są „przy mężu”. Taki status obecnie w badanej rodzinie nie występuje. Z analizy danych wynika, że w V i IV generacji zawodów było mało, natomiast wraz z rozwojem i zmianami we wszystkich dziedzinach życia nastąpiła specjalizacja i pojawiło się wiele różnorodnych profesji. Koniecznością stało się dokończanie.

Tab. 3. Osiągnięcia

Generacje	Rodzina	Budowa domu	Wykształcenie	Kariera	Praca	Mieszkanie
III	12	2	1		10	
II	7	3	5		6	7
I	3	1	7	5	7	7

Analiza danych dotyczących osiągnięć i sukcesów w badanej rodzinie była utrudniona, ponieważ nie przechowała się w rodzinie pamięć o jakichś szczególnych wydarzeniach czy spektakularnych i znaczących sukcesach. Poza tym zabrakło informacji o osiągnięciach i porażkach w IV i V generacji oraz nie wszyscy w generacjach młodszych ujawnili również swoje porażki i osiągnięcia. Z istotnych i znaczących wydarzeń można wskazać na posiadanie rodziny jako wartości, pracy, własnego mieszkania oraz wykształcenia. Natomiast kariera ma duże znaczenie w I pokoleniu. Z analizy wynika, że praca miała większe znaczenie dla generacji III niż I, choć wydawałoby się, że w przypadku obecnego zagrożenia bezrobociem praca może mieć największą wartość. Można przypuszczać, że otrzymanie pracy dla III generacji było wydarzeniem przełomowym, znaczącym, diametralnie zmieniało sytuację materialną rodziny, a także status społeczny.

Tab. 4. Porażki

Generacja	Wojna	„Trudny” charakter	Małe dochody	Śmierć bliskich	Rozwód	Wykształcenie brak	Brak pracy
IV	–	–	–	–	–	–	–
III	2		1	2	1		
II				3	1		1

Brak informacji o osiągnięciach i porażkach w generacji V i IV utrudnił prezentację tego obszaru, nie wszyscy w młodszych generacjach ujawnili dane dotyczące swoich porażek. Jako życiową porażkę uznano okres wojny, w której uczestniczyło III pokolenie. Śmierć bliskich i rozwody wymieniono w III i II pokoleniu. Pokolenie I w badanej rodzinie nie wskazało porażek i trudności lub nie przyznało się do nich.

Tab. 5. Ruchliwość

Przemieszczanie się	I	II	III	IV	V
ze wsi do wsi		1	14	16	8
ze wsi do miasta		5	8	2	
z miasta do miasta	1				
z miasta do wsi					
wyjazd z kraju	2				
Ogółem	3	6	22	18	8

Zasięg i charakter edukacji miał powiązanie z ruchliwością – migracją w badanej rodzinie. Największa intensywność tego zjawiska przypadła w generacji III (22 osoby) i IV (18 osób). Najlichniesze były migracje ze wsi do wsi w IV pokoleniu i ze wsi do miasta szczególnie w III generacji, które miały związek z nowymi możliwościami pracy w przemyśle oraz wędrowności osób z przeludnionych i głodujących wsi do miast. Z analizy tego przypadku wynika, że właśnie wyjazd za pracę był przełomowym i znaczącym wydarzeniem w tej rodzinie, który zdecydował o jej obecnym kształcie i miejscu zamieszkania. W I pokoleniu natomiast obserwuje się wędrowności z miasta do miasta oraz wyjazdy z kraju, co wiąże się z nowymi i lepszymi możliwościami życia i pracy ludzi. Obserwowana migracja wymuszała konieczność edukacji, nowi pracownicy przemysłu byli zmuszeni zdobywać wykształcenie oraz doskonalić kwalifikacje zawodowe. Mieszkanie w większych ośrodkach dawało większą możliwość kształcenia siebie i swoich dzieci na poziomie średnim i wyższym. Nie bez znaczenia jest także fakt, że w latach 1945–1995 szkolnictwo było bezpłatne.

Wnioski końcowe

Badana rodzina okazała się:

- dość liczna, chłopsko-robotnicza;
- jej członkowie migrowali zarówno ze wsi do wsi, jak i ze wsi do miasta;
- wykonywali głównie zwody, które wymagały pracy fizycznej lub były związane z gospodarstwem rolnym, praca na roli była w starszych pokoleniach głównym źródłem utrzymania;
- edukacja i doskonalenie zawodowe podejmowane są ze względu na rozwój ambicji zawodowych;

- z pokolenia na pokolenie następuje podwyższanie wykształcenia i zdobywanie nowych kwalifikacji;
- w pokoleniach młodszych zdecydowanie maleje dzietność;
- porażki i kłopoty rodzinne związane były głównie z wybuchem II wojny światowej;
- nie wskazano znaczących osiągnięć, najważniejszą wartością jest rodzina i praca.

W analizie badanej rodziny można zauważyć, że istotną prawidłowością jest fakt, że edukacja była znaczącym i, można uznać, przełomowym wydarzeniem w poszczególnych generacjach. Edukacja i systematyczne zwiększanie poziomu wykształcenia w rodzinie powodowały kolejne przemiany: migrację za wsi do miasta, zmianę zawodu, zmianę pracy. Szczególnie świadczy o tym porównanie wykształcenia we wszystkich pokoleniach. W V pokoleniu, aż 60% osób nie umiało pisać i czytać, natomiast pozostała część posiadała tę umiejętność w stopniu elementarnym. Już w IV pokoleniu 30% osób umiało słabo czytać i pisać, a 45% miało wykształcenie niepełne podstawowe. W III pokoleniu kończy się analfabetyzm, a wykształcenie podstawowe ma 82% osób.

Szczególną uwagę zwraca fakt, że mimo życia na wsi i niskiego stopnia organizacji szkół wiejskich oraz wybuchu II wojny światowej 1 osoba zdobyła wykształcenie średnie (maturę), a 3 osoby wykształcenie zawodowe. Były też takie, które ze względu na okoliczności nie ukończyły szkoły powszechnej. Wykształcenie wyższe w badanej rodzinie pojawiło się w I generacji, natomiast średnie w III, II i I. W II pokoleniu w okresie Polski Ludowej kładziono nacisk na rozwój klasy robotniczej, dlatego też wzrosło wykształcenie zawodowe u 40% osób, wykształcenie podstawowe zmniejszyło się do 9%, a wykształcenie średnie wzrosło do 30%. W pokoleniu I wzrasta liczba ludzi wykształconych, co ma związek z ciągłą walką o miejsca pracy. Aby sprostać wymogom współczesności i mieć szanse na podjęcie pracy, przedstawiciele I pokolenia zmuszeni są zdobywać i podwyższać swoje wykształcenie. W tym pokoleniu dominuje wykształcenie wyższe i średnie.

Analizując poziom wykształcenia, zauważamy prawidłowość, że wzrasta ono dokładnie o jeden poziom z pokolenia na pokolenie. W III pokoleniu przeszkodą w rozwoju była II wojna światowa. Wzrost wykształcenia powoduje zmianę wykonywanych zawodów. Przedstawiciele V generacji pracują na roli, głównie u właścicieli ziemskich, nieliczni posiadają własną ziemię. Podobnie przedstawia się sytuacja w IV pokoleniu. Wyjątek stanowił prapradziadek, który był osobą wykształconą, ławnikiem oraz prezesem spółdzielni rolnej. W III pokoleniu wzrasta liczba osób, które znajdują pracę poza wsią w różnych zawodach, natomiast w II generacji wiele osób pracuje w mieście na stanowiskach wymagających pracy fizycznej. W I pokoleniu nie ma osób związanych zawodowo z wsią. Wszyscy pracują w dużych miastach na odpowiedzialnych stanowiskach, których objęcie wymagało specjalistycznego wykształcenia.

Wyraźnie widoczne są przemiany dotyczące wykonywanych zawodów. Członkowie całej rodziny wykonują w znacznej większości jeden bądź dwa

zawody. Szczególne zmiany zauważa się w I i II generacji, a wynika to z faktu życia w okresie transformacji politycznych wpływających na wzrost bezrobocia i tym samym zmuszających ludzi do bycia aktywnym na rynku pracy. Wraz ze zmianą zawodów zmienia się przeważnie miejsce pracy. Dotyczy to faktu podejmowania i kończenia kursów zawodowych umożliwiających pełnienie dotychczasowych funkcji. Prawidłowość tę można zaobserwować już w II pokoleniu, a największe natężenie w I generacji. Procesy te wzajemnie się warunkują. W I pokoleniu obserwuje się wędrówki z miasta do miasta oraz wyjazdy z kraju, co wiąże się z nowymi i lepszymi perspektywami życia i pracy ludzi. Największej przemianie ulega miejsce zamieszkania całej rodziny. Migracja ze wsi do wsi w V pokoleniu, ze wsi do miasta od IV pokolenia, 11% członków rodziny. W III pokoleniu 36% osób migruje ze wsi do miasta, a w II pokoleniu 83% osób mieszka w mieście, proces ten kończy się na pokoleniu I, które w całości zamieszkuje w mieście.

Już w IV pokoleniu zaczęto wyjeżdżać do miast w celu zdobycia pracy i środków do życia. W pokoleniu II był zdecydowany wzrost migracji do miast, aż 83% osób oraz w I generacji członkowie rodziny mieszkają w dużych miastach w Polsce oraz za granicą: w Danii i Francji.

Zakończenie

Na podstawie analizy biografii pięciu pokoleń w jednej rodzinie, a także po przeczytaniu pozostałych wywiadów dostarczonych mi przez studentów doszłam do wniosku, że edukacja jest przełomowym wydarzeniem w dziejach rodziny. Jej konsekwencją są przemiany w rodzinach – wzrost ambicji edukacyjnych z pokolenia na pokolenie, ale również w wielu przypadkach zmiana pozycji społecznej. Chociaż nie jest to jednoznaczne. W wielu prezentowanych przez studentów rodzinach znajdują się osoby bez wykształcenia, a w zasadzie samouki bez ukończonej szkoły podstawowej, ale potrafiący pisać i czytać, dzięki czemu zajmowali w społecznościach lokalnych ważne pozycje społeczne, np. zielarka, kobieta do porodów, pszczelarz, wójt.

W pokoleniu I wzrasta zapotrzebowanie na ludzi wykształconych, zmienia się diametralnie sytuacja społeczna w Polsce, dostęp do szkół wyższych powoduje większe zainteresowanie zdobyciem wykształcenia wyższego. Podjęcie studiów wyższych w wielu przypadkach daje szansę na lepszą pracę, wyższe zarobki. Przyglądając się wykształceniu na poziomie pokoleń, należy zwrócić uwagę na taką prawidłowość, że wzrost wykształcenia występuje dokładnie o jeden poziom w obrębie danego pokolenia. Wyjątek stanowi pokolenie III, którego edukację przerwała wojna.

Analiza historii rodzinnej, biografii rodziny często ujawnia znaczące i przełomowe wydarzenia. Sięgając w głąb poszczególnych pokoleń, studenci często dowiadawali się o ważnych, przełomowych wydarzeniach w ich rodzinach. Nie tylko tych związanych z edukacją, zmianą zawodu, migracją, ale również dotąd skrywanymi: śmierci dziecka, nielegalnych aborcjach, niespodziewanych przeprowadzkach, odsiadkach w więzieniu, porwaniach, nielegalnych pracach, wydarzeniach wojennych, głodzie, o pochodzeniu (korzeniach) swoich bliskich itp. Zbieranie materiału

pomimo trudności dostarczyło badaczom wiele satysfakcji w odkrywaniu i poznawaniu losów swojej rodziny. Przytoczę jedną wypowiedź studentki, zamieszczoną w podsumowaniu wywiadu: *To zadanie dało mi dużo – w tym sensie, że wiele dowiedziałam się o swojej rodzinie, że zechciałam sięgnąć do mojej rodzinnej kroniki i czytałam ją z takim zainteresowaniem, jak nigdy wcześniej. Jestem wdzięczna mojej babci, że taką kronikę prowadziła, a ja zamierzam się zająć jej kontynuacją i pierwsze kroki już poczyniłam, pisząc powyższą pracę. Do niektórych danych trudno było mi dotrzeć, ponieważ z III generacji żyje już tylko jedna osoba. Robiłam to zadanie jak najlepiej potrafiłam i cieszę się, że takie zadanie zostało przede mną postawione (studentka II roku studiów magisterskich).*

Drogi życiowe przedstawione na przykładzie pięciu pokoleń nie należały do najłatwiejszych. Skomplikowała je i wyznaczała głównie sytuacja materialna rodziny. Duży wpływ na ciągłość kształcenia w rodzinie, a w zasadzie jego przerwanie na pewien czas, miała II wojna światowa. Bariere w szkolnej edukacji stanowiła również sytuacja społeczno-polityczna i ekonomiczna kraju – zabory, zamieszkiwanie na wsi, co wiązało się z trudnościami w dostępie do szkoły, również postawa rodziców, którzy w większości nie uznawali wykształcenia za wartość pożądaną. W XIX wieku rodzice przyszłość swoich dzieci wiązali z pracą na roli. Rolę stymulatora życiowego pełniła potrzeba zmiany pracy, podnoszenia swoich kwalifikacji. Znaczący postęp widać dopiero w I pokoleniu. Na zebrany materiał biograficzny można spojrzeć dwojako, jak piszą Małgorzata i Jerzy Haliccy (2002): chronologicznie, ze względu na opisywane wydarzenia często związane z historią naszego kraju, ale również indywidualnie, emocjonalnie ze względu na to, o czym opowiadają narratorzy, co pamiętają i jak. [...] *w opowiadaniach biograficznych ważna jest chronologia. Wszystkie historie są nierozłącznie związane z czasem. Jednak nie mniej ważna dla poszczególnych wydarzeń życiowych jest fabuła. Umieszczenie wydarzeń życiowych w historii i w fabule, która wiąże je razem, pozwala nam zrozumieć, co nadało znaczenia życiu narratora* (Halicka 2002, s. 140). Z zebranego materiału da się wydzielić użyteczne w analizie wzorce. Wzorce te można określić mianem *kolektywnej subiektywności* (Ruth, Birren, Polkinghorne 1996 za: Halicka i in. 2002, s. 141) w grupie ludzi, którzy dorastali w podobnych warunkach społeczno-historycznych lub też dana im była wspólnota doświadczeń klasy społecznej czy grupy zawodowej. Te wspólne doświadczenia świadczą o tym, że w danym okresie, szczególnie w odniesieniu do V, IV i III generacji nie można było nic więcej osiągnąć. Nie tylko drogi edukacyjne, ale drogi życiowe i wydarzenia znaczące, globalne, których doświadczali, były zbieżne.

Bibliografia

1. Czerniawska O. (2007), *Wokół projektu polsko-francuskich badań biograficznych. Wydarzenia globalne i osobiste starszego pokolenia Polaków w świetle badań biograficznych*, [w:] E. Kurantowicz, M. Nowak-Dziemianowicz (red.), *Narracja – krytyka – zmiana. Praktyki badawcze we współczesnej pedagogice*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji, Wrocław, s. 271–283.

2. Czerniawska O. (1997), *Funkcje środowiska niewidzialnego w andragogice i gerontologii wychowawczej*, „Edukacja Dorosłych”, nr 1, s. 9–14.
3. Demetrio D. (2000), *Autobiografia terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, Wydawnictwo Impuls, Kraków.
4. Dominicé P. (2006), *Uczyć się z życia. Biografia edukacyjna w oświacie dorosłych*, Wydawnictwo WSHE w Łodzi, Łódź.
5. Halicka M., Halicki J. (2002), *Drogi edukacyjne w biografjach starszych wiekiem mieszkańców Białegostoku*, [w:] Dubas E., Czerniawska O. (red.), *Drogi edukacyjne i ich biograficzny wymiar*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 27, Warszawa, s. 135–141.
6. Radlińska H. (1961), *Pedagogika społeczna*, Ossolineum, Wrocław – Warszawa.
7. Wesołowska E.A. (2002), *Drogi edukacyjne pięciu pokoleń – na przykładzie jednej rodziny w Polsce*, [w:] Dubas E., Czerniawska O. (red.) *Drogi edukacyjne i ich biograficzny wymiar*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 27, Warszawa, s. 117–125.
8. Wesołowska A. (red.) (1994), *Profesjonalizacja akademickiego kształcenia andrologicznego*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, tom 1, Toruń.
9. Wesołowska A. (red.) (1994), *Akademickie programy kształcenia andragogicznego*, Biblioteka Edukacji Dorosłych, t. 4, Toruń.

Paths of life and education in the family on the example of a family biography

Key words: adult education, biographical research, family story, andragogical research, milestones.

Abstract: the author was inspired to write the article because of the research and one of the articles of Professor Anna Eugenia Wesołowska, that shows the paths of education in a family on the example of five generations. The author has also undertaken an attempt at analysing the educational and life paths including milestone events in one particular family, going as far as the fifth generation in the past. The analysis that stems from their biography proves that it was a very large family, the oldest memories date back to the mid-nineteenth century. Education had a significant meaning for this family. We can notice an increase of educational ambitions, the next generations kept improving their education and got better jobs. Their economic and social status was also improved. Over the years, changes were also observed in the area of professions and interests of the studied family. The reason for these changes can be seen as a result of the occurrence of free time, as well as of the development of civilization, allowing for freedom of choice among interesting activities. The example of the family case under analysis could also be a proposal for biographical didactics.

Dane do korespondencji:

Dr Elżbieta Woźnicka

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Katedra Andragogiki i Gerontologii Społecznej

e-mail: e_woznicka@wp.pl